

DİNLER TARİHİ ARAŞTIRMALARI - VI

**SEKÜLERLEŞME
VE
DİNÎ CANLANMA**

**SEMPOZYUM
(22-23 EKİM / OCTOBER 2008 ANKARA)**

**YAYINA HAZIRLAYAN
Doç. Dr. Ali İsra GÜNGÖR**

ANKARA 2008

TÜRKİYE DİNLER TARİHİ DERNEĞİ

Yayın No: 6

ISBN: 978-975-94505-4-0

Bütün Yayın Hakları Türkiye Dinler Tarihi Derneği'ne Aittir.

Birinci Baskı: Kasım 2008, 700 Adet

İSLAM VE SEKÜLERLEŞME

Prof. Dr. Mehmet AYDIN

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Tebliğ başlığının çağrışımına bakıldığında, bu başlık altında İslam ve sekülerleşme kavramlarının tahlil edilmesiyle işe başlama zarureti, kendini göstermektedir. İslamı, sekülerleşme boyutu içinde inceleyeceğimize göre, önce *sekülerleşme kavramını*, tahlil etmemiz gerekmektedir. Seküler kelimesinin, Latince *secularity* kelimesinden İngilizceye geçtiği ve daha sonra diğer dillerde ve ülkelerde yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. *Seküler* kelimesinin anlamı iizerinde durduğumuzda, “*şu anki zaman*”, “*şimdiki zaman*” veya “*şu anki zamana ait*” anlamlarına geldiği görülmektedir. Bu durumda *seküler kelimesi*, doğrudan doğruya “*içinde bulunulan zamana, çağa ait*” bir anlam ifade etmektedir. Batı dillerinden Türkçeye yapılan çevirilerde *sekiiler* (seculaire) *kelimesi*, *asrilik*, *laiklik*, *çağdaşlık*, *dinden bağımsız olma* gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Böylece, *sekiiler* kelimesine yüklenen anlamlarda bir karışıklık meydana gelmiştir. Hatta bazı sozliiklerde *sekuler* (séculaire) kelimesi, “*yüzyılda hir olan*”, “*yüz yıllık*” gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Sécularisation kelimesi, “*dinden bağımsızlaşma*”, “*laikleşme*”, “*dünyevileşme*” gibi farklı anlamlarda kullanılırken; séculariser kelimesi, “*dinden bağımsızlaştırmak*”, “*laikleştirmek*”, “*dünyevileştirmek*” anlamında kullanılmaktadır. Bu durumda “*secularisation*” kelimesi ile “*seculariser*” kelimesi hemen hemen aynı anlamları ifade ehimektedir. Ancak, “*seculariser*” kelimesindeki iki yonli anlamlandırma arasında kısmi yakınlıklar ve uzaklıklar da dikkat çekmektedir. Nitekim, *secularisation* kelimesi daha çok, *dünyevileşme*, *dünya ile ilgili işlerle alakalı* olarak ağırlıklı kullanılırken; *secularisme* kelimesi daha çok, *dinden bağımsızlaştırmak*, ve “*laikleştirmek*” anlamında kullanılmaktadır. Böylece, *secularisation*da, dünyevi işler ağırlık kazanırken, kısmen dini işler de varlığını surdiirebilmektedir. Ancak *secularisme*, laikleştirme anlamında kullanıldığında, dini olan ne varsa dışarıda bırakan bir sistem olarak ve belki de bir diinya görüşü olarak kullanılmaktadır. Ancak *secularisme* ve *secularisation* kelimelerini ısrarla *laikleştirme* olarak çevirenler de vardır. Böylece İslam ve sekülerleşme kelimelerini, *seculariser* ve *secularisation* kelimelerine yüklenen dünyevileştirme ve laikleştirmek anlamları içinde, İslamla alakalı bir tahlilde yoğunlaşmak, tebliğ başlığının çağrıştırdığı istikamette konuyu yonlendinek, tebliğ konusunun daha iyi anlaşılması için gerekli görülmektedir.

Séculariser ve *sécularisme* kelimelerini ısrarla *laiklik* ve *laisizm* anlamında kullananlar, *séculariser* kelimesine ideolojik bir anlam vermektedirler. Bu durumda *séculariser* kelimesinin ihtiva ettiği dünyevileştirme anlamından kurtularak, sadece “*laikleştirme*” anlamı iizerinde durulmakta ve bu da bir ideolojik sistem olarak takdim edilmiş olmaktadır. Yani, *séculariser*

kelimesinin, “*dünyevileşme*” veya “*dünyevileştirme*” olarak alınması halinde dinden tamamen uzaklaşmamaktadır. *Séculariser* kelimesi, “*laikleştirmek*” veya “*laisizm*” olarak ele alındığında bir sistemin işleyişi ve işletilmesi söz konusu olmaktadır. Bu durumda din, tamamen sistemin dışında bırakılmış, ister bireysel, isterse devlet sistemi olarak sekülerliğin böyle kabul edilmesi halinde ne ferdin hayatında, ne de devletin hayatında din ve dini motifler söz konusu edilmemiştir. Bugün dünyada hala, *séculariser* ve *sécularisation* kelimelerine verilen bu anlamlarda da bir istikrar elde edilmiş değildir.

Aslında *séculariser* veya *sécularisation* kelimelerinin çıktığı yer itibariyle İslamiyetle doğrudan alakası da yoktur. Katolik Kilisesinin kilise ve cemaat yapısı içinde, papaz sınıfının dışındaki cemaat, seküler olarak tanımlanmaktadır. Ancak buradaki *sekülerlik*, dinle alakası olmayan anlamında değil; ruhani bir görevi olmayan anlamındadır. Batıda, din ile, dini eylemlerle alakaları olmayan ve hiçbir dini emrin muhataplığını kabul etmeyen bir kısım insanlar da kendilerini seküler olarak vasıflandırmaktadırlar. Bu kesim, din adamlarının aracılığına ihtiyaç duymayan, kutsal kitabı tanımayan, günlük ihtiyaçlarına göre, toplumsal hayatı yaşayan insanlardır. Buna göre *seküler* hayat tarzı, dini toplumdan uzaklaştıran veya onu marjinalleştiren bir dünya görüşünün adı olmaktadır. Ancak *secularisation* anlayışı içinde dünya ve dünya ile ilgili eğilimler, istekler ve talepler ağır bassa da, insanlar bireysel olarak *Deist*, *Teist* veya *Ateist* düşüncelere ve hayat tarzına sahip olabilirler. Bu anlamda devletlerin seküler devlet yapısına sahip olması demek, devletin işleyiş mekanizmasının, din ile alakası olmadığı anlamına gelmektedir. Belki de *séculariser* kelimesinin *laikleştirme* anlamı, devletin yapısı içinde bir anlam kazanabilir. Bu durumda *sekülerlik*, bir sistemdir. Devletin işleyiş mekanizmasıdır. Devletin yapısal fonksiyonel işleyişinde hiçbir dine ve dini motife yer verilmez. Ancak devleti yönetenlerin laik olup olmayacakları da bir tartışma konusu olmaktadır. Bugün Batıda ve Amerika’da devlet başkanları, başbakanlar, kişisel olarak istedikleri takdirde, dini ritüelleri ifa etmeleri, devletin laik sistemine bir zarar vermemektedir. Günümüzün “*seküler çağdaş devletleri*”, ekonomik ve toplumsal sorunlarını çözmüş devletlerdir. Bu devletlerdeki laikleştirme anlamındaki sekülerlik, devletin sisteminin bir parçası olmuştur. Orada din kurumlarının devletten bir talepleri de yoktur.¹

Sekülerliğe ve *sécularisation* kelimelerine getirdiğimiz bu açıklamalardan sonra, şimdi de bir yandan sosyolojik diğer yandan da İslam’ın sekülerleşme ile olan ilişkisi konusuna geçmemiz gerekmektedir. *Sekülerleşmenin* sosyolojik ve toplumsal boyuttaki hedefi, düşünce ve kanaatlerin dünyevileşmesi ve dine dayandırılmayan normların ve öteki dünya ile ilgili olmayan bir etik anlayışın oluşmasını hedeflerken² İslam’ın, en azından teorik planda, modern çağda dünya

¹ Oliver Leaman’ın 28 Kasım 2006’da SETA vakfında verdiği konferans, bkz. SETA Siyaset; Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı: www.setav.org/index.php?option=com. Dan alınmıştır.

² Gunter Seufert, Musevilik ve İslamiyette Dinin Dünyevileşmesi ve Siyasallaşması, Devlet ve Din İlişkileri-Farklı Modeller, Konseptler ve Teoriler, Ank. 2003. s.55-56

ile dünyevileşme ile ne kadar barışık olduğunun tahlil edilmesini de gerekli kılmaktadır. Bazı düşünürler, İslam'ın din öğretisi ve tarihinden dolayı dünyevileşme konusunda zorlukları olduğunu ve kolayca siyasallaşabileceğini ileri sürmektedirler.³ Alman bilim adamı **Dr. Gunter Seufert**, bu konuda iki tez ileri sürmektedir: **Birincisi**, Dinin siyasallaştırılmasının bu dine inananların yaşam ortamının modernleştirilmesiyle bağlantılı olduğunu ve dolayısı ile çeşitli dinlerde bu durumun gözlenebildiğini. **İkincisi** ise, yaşam ortamının **sekülerleştirilmesi** ve dinin siyasallaştırılmasının birbirinden ayrı vakalar olmadıklarını, bilakis belirli bir şekilde, birbirleriyle bağlantılı olan fenomenler olduklarını belirtmektedir. Ona göre, dinin dünyevileşmesi ve siyasallaştırılması, modernleşme tecrübelerinin bir sonucudur: İlke olarak mevcut dinin belirli öğretilerinden ve o din cemaatinin özel tarihinden bağımsız olarak meydana gelir. Dinin siyasallaştırılması, o dinin mensuplarının modern dünyanın etkisi altında kalarak kendi dinlerini modern bir ideoloji, bir siyasal faaliyet kılavuzu, bir siyasal değişim öğretisi olarak görebilirler. Kısaca bir toplum için, bir model olarak görmeye başlamalarıdır. İnsanların din adına katılım taleplerinde buldukları, siyasal hedeflerini ifade ettikleri, geleneksel toplum ve mevcut devlet düzenini eleştirdikleri ve taraftarlarını eyleme çağırdıkları bir yerde, dinin siyasallaşması hüküm sürmektedir.⁴

Gunter için **sekülerlik** de, **Max Weber'in "Dünyanın dinsel büyüden arındırılması"** diye tanımladığı vakıa önem taşımaktadır. Yani insan zihninde dinin kalelerini birbiri ardından diğer bilimlere ve açıklama modellerine bırakmak zorunda olması ve dünyaya ve insan toplumuna her geçen gün daha az oranda din gözlüğü ile bakılması söz konusudur.⁵ Gerçekten dinler, hızla gelişen ve yayılan bu sekülerizm karşısında yeni tavırlar almak zorunda kalmışlardır. Aksi takdirde dinler, sekülerizm karşısında eriyip gidecekler ve toplumda kendisinden beklenen fonksiyonu yerine getiremeyeceklerdir. **Bu açıdan İslam'a baktığımız zaman İslamiyet, sekülerizm karşısında şanlı dinlerden biri olarak görülmektedir.** Çünkü İslamiyet, dünya karşısında müspet bir tavır sergilemekte ve dünyevi işlerin ihmaline hiçbir zaman izin vermemektedir. Din ile dünyayı birleştiren bir din olarak İslam'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de şu ayetleri görüyoruz: **"İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur."**⁶, **"Dünyadan nasibini de unutma"**⁷, **"Erkeklerin olduğu gibi, kadınların da çalıştıklarında hakları vardır"**⁸ şeklindeki ayetler, **dünyevileşmeye**, İslam'ın müspet yaklaştığını göstermektedir.

İslam'ın, dünyevileşme karşısındaki en önemli dinamiklerinden birisinin, **ictihat** kapısını açık tutmasıdır. Sosyal ve ekonomik değişimin ve gelişimin hızına ayak uydurabilmek için İslamiyet, bu şartlara uyuma kolaylığını mensuplarına sunmaktadır. Elbette bu uyumu, keyfi şekilde, İslam'da bir reform zihniyetine değil, mü'minlerin modern dünyaya adapte olmalarını

³ a.g.makale, s.55

⁴ Gunter Seufert, s.55-58

⁵ a.g.makale, s.55

⁶ Necm: 39

⁷ Kasas: 77

⁸ Nisa: 32

sağlamak için bir kolaylık olarak düşünülmemelidir. İslam hiçbir zaman, Allah inancının terk edildiği, *Nietzsche*'nin tabiriyle "*Tanrı'nın öldüğü*" bir sekülerleşme anlayışını benimsemez.⁹ Çünkü Allahsız bir sekülerleşme anlayışı, İslam'ın temel felsefesine ters düşmektedir. Dünya ile birlikte, dini hayatı ve dini tefekkürü atbaşı götürmek isteyen İslam dini için, sekülerleşmenin bu anlamda bir engel teşkil etmediğini rahat bir şekilde söyleyebiliriz. Bunun için İslamiyet, dünyevileşirken bile, dini yaşatan bir din olarak XXI. Yüzyılda en dinamik dinlerden birini teşkil etmektedir. İslam'ın bu başarısı, iki şeye bağlı olarak kendini göstermiştir: *Birincisi*, İslam'ın mesajlarındaki dünya ile ilgili ve insanın hayat tarzı ile ilgili hükümlerindeki müspet yaklaşımdır. Diğer yandan, İslam Peygamberi'nin hayatındaki aynı konulardaki farklı tavırları, Müslümanlara çok geniş şekilde yaşama rahatlığı sunmaktadır. Böylece, İslam hukuk mekteplerinin yorumları, İslam toplumuna, geniş caddelerde yürüme imkanı vermektedir. "*Ümmetin in ihtilafını rahmet olarak*" gören İslam Peygamberi, bu tavrı ile Müslüman topluluğuna geniş ufuklar göstermektedir. *İkincisi*, İslam, İslam bilginlerine, geniş bir tefekkür ve hüküm çıkarma yetkisi vermiştir. Hüküm çıkaran bir Müslüman bilgini, hükmünde isabetli karar verdiğinde *iki sevap*; isabetsiz karar verdiğinde bile *bir sevap* kazanması anlayışı, İslam'ın değişen insan ihtiyaçlarına vereceği cevap çabasının önemini göstermektedir. Seküler çağ kabul edilen çağımızda, İslam dininin böyle bir tavır sergilemesi, İslam düşünürlerine düşen sorumluluğun ne kadar ağır olduğunu da göstermektedir. İşte bu nokta, İslam ve sekülerleşme açısından çok önem taşımaktadır.

Çünkü, İslam inancını yaşamak ve ona göre bir hayat tarzını benimsemek niyetinde olan bir Müslüman, ihtiyaç duyduğu alanlarda İslam'ın yeni cevabını bulamadığı takdirde, batılı anlamda seküler bir hayat tarzını seçmek zorunda kalacak ve hiçbir dini endişe taşımadan veya vicdanı rahat olmasa bile, ihtiyaç duyduğu fenomenin, gereğini yapacaktır. İşte bu noktada bugün, İslam dünyasındaki insanların büyük bir çoğunluğu *seküler* bir hayat tarzının içindedirler. Ekonomik işlemlerden tutun da, özel hayat tarzlarına kadar bir çok konuda, modern çağın Müslümanları, batı sekülerliğinin içinde yaşadıklarını rahat bir şekilde gösterebilmektedirler. Tabii ki böyle bir yaşam tarzı onları, doktrinel yönden İslam imanına sahip oldukları sürece, Müslüman kimliğinin dışına çıkarmamaktadır. Ortodoks İslam, "*Amel ile imanı ayrı ayrı kabul ettiği için*". seküler bir hayat tarzını benimseyen bir müslümandan, İslamiyete aidiyetlerini kaldırmamaktadır.

O halde İslam ve sekülerleşme konusuna üç istikamette yaklaşmak gerekiyor: *Birincisi*, sekülerleşmeyi, dünyevileşme veya dünyaya daha önem verme şeklindeki anlayışa, İslam'ın müspet yaklaştığını belirtebiliriz. *İkincisi*, İslam ve sekülerleşme konusunda, *iki farklı* Müslüman hayat tarzı dikkat çekmektedir: Bazı Müslümanlar için, hiçbir dini endişe ve kaygı olmadan modern çağın, yani batılı modernitenin yörüngesine girerek, seküler hayat tarzını yaşamak gerekmektedir. Bugün bu hayat tarzını yaşayanların, Türkiye dahil, İslam dünyasında azımsanmayacak bir çoğunluğa ulaştığını rahat bir şekilde söyleyebiliriz. İşte bu kategoriye girenler, batılı anlamda

⁹ Prof. Dr. Mircea Eliade, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, çev. Prof. Dr. Mehmet Aydın, Konya, 1995, s.58

seküler bir hayat yaşayan Müslümanlardır. Yahudilik ve Hıristiyanlıkta da aynı kategoride olan çok sayıda insan olduğunu da burada belirtebiliriz. İslam ve sekülerleşme konusuna üçüncü yaklaşım, sekülerizasyon ve sekülerizmi, laikleştirmek ve laisizm anlamında kabul edip, laisizm ile İslam'ın uyuşup uyuşmadığı konusudur. Son dönemlerde, siyasal İslam'ın yükseldiği bazı İslam ülkelerinde en çok koruşulan konulardan birisi de *İslam ve laiklik*, *İslam ve demokrasi* konuları olmuştur. Türkiye'de de bu konu zaman zaman gündeme gelmektedir. İslam dünyasında "*İslam ve Demokrasi*" üzerinde yazarların bir kısmı, İslam'ın demokrasi ile bağdaştığını veya İslam'ın demokratik bir din olduğunu savunmuşlardır.¹⁰ Ancak, "*İslam ve Demokrasi*" başlığı altında hiçbir zaman "*İslami Devlet*" zihniyeti söz konusu edilmemiştir. "*İslam ve Demokrasi*" anlayışını ileri sürenler İslamı, bir din ve İlahi etik olarak sınırlamaktadırlar. Onlara göre bu durumda demokrasi, İslama. İslam da demokrasiye yabancı değildir.¹¹ Ancak genel olarak İslamiyet'in, hiçbir zaman demokratik bir hayat tarzını reddetmediğinin bilinmesi gerekir.

"*İslam ve Laiklik*" konusuna gelince, "*Siyasal İslam*" veya "*İslami Devlet*" üzerinde tez üretenler, bu konuyu çok geniş şekilde tartışmaya açmaktadırlar. Mesela, *İslami Devlet* üzerinde tez üreten *Hasan el-Turabi*'ye göre, "*İslami Devlet*", toplumdan soyutlanamaz. Ona göre İslami Devletin üç belirleyici özelliği vardır: Önce, *İslami Devlet, laik değildir*. Sonra, *İslami Devlet, Ulus-Devlet değildir*. Nihayet *İslami Devlet, halkın halk tarafından doğrudan yönetilmesi de değildir*.¹² Turabi, seçimlerden ve bir parlamentonun oluşturmasından yanadır. Ancak İslami Devlette parlamentonun "*sadece basit bir şekilde müzakere yapıp bir karara varmadığını, her kararın şeraitin yol gösterici ilkelerine bilinçli bir şekilde referans yapılarak alınmasının zorunlu olduğunu açık bir şekilde söylemektedir*."¹³ Turabi'nin bu görüşlerine, Prof. Dr. Bassam Tibi, katılmamakta ve şöyle itiraz etmektedir: "*Şeriat kelimesi Kur'an'da sadece el-Casiye sûresinde şu şekilde geçmektedir: "Sonra seni, din konusunda bir şeriat sahibi kıldık. Sen O'na uy. Bilmeyenlerin isteklerine uyma"*.¹⁴ Tibi'ye göre, bir ayette geçen *şeriat* kelimesi, bir hukuk sistemi değil, moraliteye bir atıf olarak kabul edilmesi gerekmektedir. *Yine ona göre, "İslam bilgileri, bir hukuk sistemi olarak şeriatın, Kur'an'dan sonra çıkmış, insan düşüncesiyle kurulmuş, ancak ilahiliği iddia edilmiş bir hukuk sistemi olduğunun bilincindedirler*.¹⁵

İslam ve sekülerizm konusuna, Laisizm bağlamında yeniden dönersek, devletin yapısal işleyişinde dinin rolünün olmadığı, devletin bütün dinlere aynı mesafede olduğu, vatandaşların din ve vicdan hürriyetlerinde serbest olduğu bir sekülerizm anlayışı ile İslam'ın ortak yönlerinin olduğunu rahat bir şekilde söyleyebiliriz. Ancak laisizmi, hem devlet sisteminden, hem de vatandaşın ve devleti yönetenlerin özel hayatlarından, dini ve dini ritüellerin çıkarılıp atılması

¹⁰ Bassam Tibi, Democracy and Democratization in Islam in Michele Schmiegelow(ed). Democracy in Asia. New York, 1977, s127-146

¹¹ Bassam Tibi, İslam ve Demokrasi ve Bir İslami Devlet Vizyonu, Dünya İslamiyet ve Demokrasi, Ank.1999. s55

¹² a.g.makale, s.57

¹³ a.g.makale, s.57

¹⁴ Casiye:18

¹⁵ Bassam Tibi, İslam ve Demokrasi, s.58

olarak kabul eden bir laisizm ile, İslam'ın uyduğunu söylemek oldukça zordur. Laik devletlerde, ülkede yaşayan dini cemaatlere eşit bir mesafede devletin durması, herkesin dini kanaatleriyle baş başa kalmasına devletin müdahale etmemesi, İslam'ın temelde kabul ettiği bir yaşam tarzıdır. İslamiyet, “*Dinde zorlamanın olmadığı*”¹⁶ ve “*Sizin dininiz size, benim dinim bana*”¹⁷ prensipleri ile, laikliğin temel felsefesiyle uyum içinde olduğunu göstermektedir. Yine İslamiyette Allah ile kulun arasına kimsenin girmemesi, müslümanların vicdanlarının hür ve bağımsız olduğunu göstermektedir. Bu anlamda *Laiklik*, din düşmanlığı yapmak değildir. Toplumdaki inançların hepsine aynı seviyede yaklaşmaktır. Laiklik anlayışının olmadığı toplumlarda inançlar ve mezhepler arasında sürtüşmeler kaçınılmaz hale gelir. Devletin laiklik ilkesine bağlı kalması, ferdlerin inançları ve kanaatleri için bir güvence kaynağı oluşturmaktadır.

Siyasal İslamla bu söylediklerimin hiçbir alakası yoktur. Siyasal İslam, bir ideoloji iken, benim bahsettiğim İslam bir dindir. Aslında hiç kimse ne Kur'an'da ne de sünnette siyasal İslamı içeren Din ve Devlet kavramlarını bulamaz. O halde siyasal İslam, bir ideolojidir. Bir yorumdur. İslami temelleri olduğu iddiasıyla oluşturulan insani bir eylemdir. Bu konuda Tıbi şunları söylemektedir: “*Siyaset bir insan eylemidir. Bunun için siyasetin, Din ve moralite olarak, İslamla çok az ilgisi vardır. Bunun için Sudan'da “İslami Devlet”, bir iç savaş ve şiddet devleti olarak kendini göstermektedir.*”¹⁸ Bana göre Tıbi burada haklıdır. Çünkü siyasal İslam adına “*Hakimiyetin, sadece Allah'a ait olduğunu*” söyleyenler, “*Allah'dan başka kimse hüküm koyamaz*” diyenler, iktidara geldikleri zaman, genelde Allah'ın istediğini değil; kendi nefsanîyetlerinin istediğini yaparak, kurdukları rejimi bir şiddet ve terör rejimi haline getirmektedirler. Bu durumda insan, ister istemez “*Allah, İslamın din olmasını istemişti, ama insanlar, onu siyaset yapmaya kalkıştı*” diyen, Said el-Ashmawy'ye katılmaktadır.¹⁹

Sonuç olarak İslam ve sekülerleşme konusunda, İslamın ve İslam dünyasının, sekülerleşmenin dışında kaldığını söylemek doğru olmaz. Sekülerleşme konusunda, İslam'ın teorik plandaki prensipleri, Müslümanları, dünyaya ilgi göstermeye ve dünyadan kopmamaya çağırırken ve tamamen sekülerleşmeye paralel bir istikamet gösterirken, Batı standartlarındaki dini ve dîni tefekkürü dışlayan sekülerleşmeye de sıcak bakmamaktadır. Bu temel yaklaşıma rağmen Müslüman toplumu, iki türlü sekülerliği Batı standartlarında yaşamaya devam etmektedir: *Bir grup Müslüman, gerçekten dini dışlayıcı ve hayat tarzlarında dinin etkili olmadığı gerçek anlamda bir sekülerliği hayat tarzı haline getirmişlerdir.* Bu kesimin bir kısmının hayatlarında din, sadece ölüm anında gündeme gelmektedir. Diğer bir grup Müslüman da kısmen dini endişe taşısa da, modernitenin ve Batı hayat tarzının etkisinde fazlasıyla kalarak hayatı ve gereklerini kolayca *hedonist* bir duygu altında yaşama iradesiyle seküler hayat tarzını tercih etmektedirler.

¹⁶ Bakara:256

¹⁷ Kâfirun:6

¹⁸ M.W. Daly, Civil War in Sudan, London,1993

¹⁹ M. Said al-Ashmawy, İslam'a Karşı İslam, çev.Sibel Özbudun, Milliyet yayınları. 1993. s.11

Aslında bu kategorideki Müslümanlar, yaşadıkları seküler hayat tarzı için, İslam'ın toleranslı cevabını da beklemektedirler.

Sekülarizmi, laisizmle aynı göstererek, devlet sistemi içinde İslam'ın tavrının ne olduğunu görmek isteyenler, İslam'ın din ve vicdan hiirriyetine, bireysel imana imkan veren laik sistemle aynı paralelde düşündüğünü söylemek mümkündür. Ancak **sekülarizmi**, bir diinya görüşü olarak, bireylerin vicdanlarına kadar el uzatan bir sistem olarak görmek isteyen **sekülarist** ve **laik** sistem anlayışına İslam, sıcak bakmaz. Çünkü İslam, herkesi inancı ile bag başa bırakan ve sorumluluğu bireye yükleyen bir hayat felsefesi ve diinya görüşünü temsil etmektedir. Biitiin bunlara ragmen dünyanın gittikçe sekülerliğe doğru kayması, seküler hayat tarzlarının diinya insanlarını egemenliği altına alması, maddeci ve pozitivist bir zihniyetin acımasızca seküler hayatın besleyici damarları olması karşısında, bütün dinler tedirgindirler. İslamiyet de bundan payını yeterince almaktadır. Bunun için İslam diinyasında, modern hayat tarzını benimseyenler olduğu gibi, sekülerliğe ve sekülarizme karşı birreaksiyon olarak radikal İslami hareketlerin çıktığı ve bu açıdan desteklendiğini de görüyoruz. Aslında biitiin bu tezahurlerin, sekülerliğin, derinden sarstığı Müslümanların bir çıkış kapısı olarak gorduklerini de soyleyebiliriz. Hatta siyasal İslam ideolojisinin doğuşunu da kısmen bu şartlara bağlamak mümkündür. Yani sekülarizme karşı siyasal İslam ideolojilerini, bir başkaldırı hareketi olarak da düşünmek mümkündür.